

Renata Anna Bednarz-Grzybek

Adiunkt

Zakład Historii Wychowania i Pedagogiki Porównawczej

Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS

ul. Narutowicza 12, 20-950 Lublin

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Renata Anna Bednarz-Grzybek

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

- magister historii, Wydział Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, dyplom uzyskany dnia 9 czerwca 1994 r. na podstawie pracy magisterskiej: *Erudycja historyczna Adama Naruszewicza*, napisanej pod kierunkiem dra hab. Stanisława Olczaka prof. KUL.
- Studia Podyplomowe w zakresie Wiedzy o Społeczeństwie na Wydziale Politologii UMCS w Lublinie, w latach 1996/1997.
- doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki nadany uchwałą Rady Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS z dnia 13 lutego 2004 r. na podstawie rozprawy *Kobieta polska w walce o zachowanie tożsamości narodowej w świetle czasopism Królestwa Polskiego z lat 1864-1905*. Promotor – prof. dr hab. Ryszard Kucha. Recenzenci: prof. dr hab. Zenon Jasiński (Uniwersytet Opolski), dr hab. Czesław Kępski, prof. UMCS (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- w latach (1994–1995) – nauczyciel historii w Szkole Podstawowej w Milejowie.
- w latach (1995–2005) – nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie w Zespole Szkół nr 1 w Łęcznej.
- od 1 października 2005 – adiunkt w Zakładzie Historii Wychowania i Pedagogiki Porównawczej (Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311):

a). Tytuł osiągnięcia naukowego

Wychowanie zdrowotne w polskojęzycznych czasopismach uzdrowiskowych (1844–1914)

b) Autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy

Renata Bednarz-Grzybek, *Wychowanie zdrowotne w polskojęzycznych czasopismach uzdrowiskowych (1844–1914)*, Lublin 2018, Wydawnictwo UMCS, ss. 765.

ISBN 978-83-227-91-66-0

Recenzent wydawniczy: prof. zw. dr hab. Andrzej Felchner (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim).

c) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Zaprezentowana monografia stanowi efekt systematycznych i szerokich badań nad polskojęzycznymi czasopismami uzdrowiskowymi, realizowanych od 2014 r. Omawia tytuły z lat 1844–1914 pod względem formalno-wydawniczym, prezentuje również problematykę wychowania zdrowotnego widzianego z ich perspektywy. Opracowanie nie stanowi całościowego kompendium wiedzy na temat wychowania zdrowotnego wybranego okresu. Z założenia traktuje wycinkowo niektóre zagadnienia mające znaczenie w związku z obranym tematem. Zgromadzony materiał źródłowy jest jednak wystarczająco bogaty, by na jego podstawie przedstawić najważniejsze kierunki, ukazać różnice i podobieństwa w podejściu redakcji i publicystów analizowanych czasopism uzdrowiskowych do kluczowych zagadnień związanych z tematyką popularyzacji kwestii zdrowotnych w polskim społeczeństwie. Głównym problemem badawczym, podjętym w niniejszej rozprawie, jest kwestia w jakim stopniu i w jaki sposób czasopisma przeznaczone dla potencjalnych kuracjuszy i lekarzy zdrojowych zachęcały do korzystania z dobrodziejstw uzdrowisk, upowszechniały wiedzę o chorobach i profilaktyce zdrowotnej oraz o dokonaniach medycyny i metodach leczenia w poszczególnych zakładach zdrojowych. Jest to zatem wszystko to, co mieści się pod pojęciem szeroko rozumianej edukacji zdrowotnej.

Punktem wyjścia dla dalszych analiz było stworzenie kompletnej listy tytułów polskojęzycznych czasopism związanych z uzdrowiskami z terenu trzech zaborów oraz określenie, jakie środowiska były szczególnie zainteresowane wydawaniem periodyków tego typu. Analizie poddano 33 tytuły, z tego: dwadzieścia dwa w zaborze austriackim, dziesięć w zaborze rosyjskim i jeden w zaborze pruskim. Kolejnym krokiem było wnikliwe przebadanie ich treści celem ukazania prezentowanego na ich łamach obrazu wychowania zdrowotnego. W sposób szczególny potraktowane zostały kwestie związane z popularyzacją zakładów leczniczych, ich specyfiką, procesem leczenia, stosowanymi środkami medycznymi, klimatycznymi i wodolecznicznymi. Ukazana została relacja kuracjusza z lekarzem zdrojowym oraz organizacja dnia w czasie jego pobytu w zakładzie z uwzględnieniem czasu wolnego. Ważne jest także zebranie porad prasowych w zakresie profilaktyki zdrowia, a więc m.in. aktywizacji ruchowej, sportu, turystyki i rekreacji, zorganizowanego wypoczynku dzieci i dorosłych. Lektura czasopism zdrojowych pozwoliła wreszcie na prezentację szeregu pochodzących z przełomu wieków informacji związanych z wychowaniem zdrowotnym, mających znacząco wpłynąć na świadomość czytelników w zakresie dbania o kondycję zdrowotną i higienę.

Opracowanie obejmuje lata 1844–1914. Początkową datę wyznacza moment ukazania się pierwszego czasopisma o charakterze uzdrowiskowym, czyli „Ondyny Druskiennickich Źródeł”. Data końcowa to czas wybuchu I wojny światowej, która przerwała wydawanie wielu omawianych tytułów. Natomiast po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wysiłek edytorski w poprzednim kształcie nie był już konieczny, ponieważ radykalnie zmieniły się warunki polityczne. Zakres terytorialny badań dotyczy całego obszaru dawnej Rzeczypospolitej, znajdującego się pod zaborami, natomiast geografia wydawnicza analizowanej grupy periodyków uzdrowiskowych obejmuje Kraków, Krynice, Lwów, Tarnów i Zakopane, Warszawę, Włocławek, Grodno, Ciechocinek, Lublin, Busko, Sopot.

Podział ziem polskich na trzy zabory wymusił na mnie konieczność przyjrzenia się sytuacji prawnej. Chodziło zwłaszcza o wszelkie zagadnienia związane z uzdrowiskami, cenzurą i funkcjonowaniem rynku prasowego. Najkorzystniejsza pod każdym względem była sytuacja na terenie Galicji, gdzie kwestie prawne związane z funkcjonowaniem zakładów zdrojowych rozstrzygnęła najpierw ustawa z 4 listopada 1891 r., a następnie z 11 października 1908 r. Pierwsza, opublikowana w „Dzienniku Ustaw i Rozporządzeń Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim”, wprowadziła nowoczesne zasady organizacyjne właściwie we wszystkich miejscowościach uzdrowiskowych zaboru austriackiego. Narzuciła każdej z nich obowiązek posiadania statutu, w którym miały być określone granice

terytorialne zakładu leczniczego. Brakowało w niej jednak uregulowań dotyczących infrastruktury uzdrowiskowej, które wprowadziła dopiero *Ustawa budowlana dla Galicji* z 1899 r.¹

Problemem uzdrowisk Królestwa Polskiego okazał się brak podobnego do galicyjskiego ustawodawstwa. Przez cały XIX w. nie opracowano odrębnych przepisów regulujących funkcjonowanie uzdrowisk. Próbę poprawy sytuacji w tej kwestii podjął dopiero Henryk Dobrzycki w 1899 r., przygotowując projekt nowych uregulowań, jakimi miały być objęte miejscowości lecznicze w całym cesarstwie. Zaproponował tym samym ogólnokrajowe ujednoczenie standardów we wszystkich miejscowościach leczniczych, co miało zapobiec nadużyciom².

Podobnie przedstawiała się sytuacja w zaborze pruskim (od 1871 r. był to zabór niemiecki, zmiana nazwy wynikała z faktu zjednoczenia państw niemieckich dokonanego przez Prusy i zmiany nazwy państwa zaborczego), gdzie obowiązywała wyłącznie ustawa o ochronie źródeł leczniczych, uchwalona jednak dopiero 14 maja 1908 r.

Po odzyskaniu niepodległości dążono do integracji sytuacji prawnej uzdrowisk ze wszystkich zaborów. W 1922 r. Sejm uchwalił *Ustawę o uzdrowiskach*, znowelizowaną w 1928 r., a w 1926 r. powstał w Warszawie Związek Uzdrowisk Polskich³. Jest to już jednak odrębne zagadnienie.

W omawianym okresie wychowanie rozumiano jako wszechstronny proces kształtowania człowieka, a więc także pod względem zdrowotnym. Aż do początku XX w. głównym celem wychowania był harmonijny rozwój człowieka, obejmujący zarówno kwestie duchowe czy umysłowe, jak i cielesne. Już pod koniec XIX w. zaczął jednak funkcjonować bardziej specjalistyczny termin „wychowanie higieniczne”, przez który rozumiano praktyczne wdrażanie zasad higieny⁴. Rozwój nauk przyrodniczych wprowadził do świadomości społecznej jeszcze szerszy termin „wychowanie zdrowotne”. Dotyczył on kształtowania nawyków związanych z dbałością o kondycję fizyczną i psychiczną, sprawnością ciała i umysłu oraz kształtowaniem postaw świadomego stosowania zasad higieny w celu zapobiegania chorobom i przyspieszania procesu leczenia. Łączył się on ze wzrostem zainteresowania leczeniem uzdrowiskowym i możliwościami, jakie dawało zastosowanie naturalnych środków leczniczych, takich jak pitne wody mineralne, klimat czy kąpiele. Przyjmując tę dwudziestowieczną definicję wy-

¹ J. Kuciel-Lewandowska, A. Kierzek, *Początki lecznictwa uzdrowiskowego na ziemiach polskich*, w: *Historia polskiej kultury uzdrowiskowej*, t. 2, red. B. Płonka-Syroka, A. Syroka, Wrocław 2012, s. 15-32; F. Ciszewski, *Pierwsza ustawa uzdrowiskowa sejmu Galicyjskiego prawną podstawą rozwoju uzdrowiskowego*, „Problemy Uzdrowiskowe” 1987, z. 5-6, s. 185.

² Ł. Kasza, *Buskie uzdrowisko w XIX wieku 1776-1916*, Busko-Zdrój 2016, s. 146-147.

³ H. Kowalenko, *Polskie Towarzystwo Balneologii i Medycyny Fizykalnej-geneza i kolejne formy organizacyjne*, „Problemy Uzdrowiskowe” 1975, nr 4, s. 162-163.

⁴ M. Nawrot-Borowska, A. Małek, *Wychowanie zdrowotne i higiena dzieci i młodzieży w świetle poradników dla rodziców z lat 1850-1970-zarys problematyki*, „Przegląd Pedagogiczny” 2015, nr 2, s. 92-93.

chowania zdrowotnego (choć w badanym okresie pojęcie to jeszcze nie funkcjonowało) łatwo zauważyć, że treści publikowane w polskojęzycznych czasopismach uzdrowiskowych doskonale wpisywały się w tę problematykę.

Wyjaśnienia wymaga użyta w tytule opracowania nazwa „polskojęzyczna prasa uzdrowiskowa”. Na użytek niniejszych rozważań sformułowana została definicja czasopisma uzdrowiskowego, obejmująca zarówno periodyki balneologiczne o ściśle medycznym profilu, jak i popularną w XIX i na początku XX w. prasę zdrojową. Najistotniejszym kryterium kwalifikacji do badanej grupy była treść i funkcja wychowawcza danego tytułu, o czym zazwyczaj informowała deklaracja programowa redaktora i wydawcy, charakteryzująca profil czasopisma, jego przeznaczenie i konkretyzująca odbiorcę. Wybrane zostały wyłącznie periodyki w języku polskim, nawet jeśli były wydawane przez instytucję niepolską (przykładem jest dwujęzyczne czasopismo pt. „Kurjer Sezonowy Zakładu Leczniczego w Busku” drukowane dwujęzycznie, po polsku i rosyjsku). Pominięto tytuły, które wychodziły wprawdzie w miejscowościach uzdrowiskowych zlokalizowanych na ziemiach polskich, ale redagowano je w innych językach. O takiej selekcji zdecydował odbiorca – polski czytelnik, do którego w pierwszym rzędzie kierowane były publikowane treści. Warto zauważyć, że adresowano je zarówno do kuracjuszy, czy lekarzy zdrojowych, jak i lekarzy w ogóle. Czasopisma uzdrowiskowe stały się niezbędnym źródłem informacji, gdyż prasa codzienna zajmowała się tematyką zdrojowisk wyłącznie sezonowo i to zazwyczaj w formie korespondencji.

Analizę komplikował fakt, że na przełomie XIX i XX w. brakowało jasno sprecyzowanej definicji »uzdrowiska«. Terminem tym operowano dość swobodnie, a w powszechnym użyciu było też pojęcie »zdrojowisko«, którym określano nawet te miejscowości lecznicze, w których nie występowały wody mineralne. Pod koniec XIX w. pojawiła się dodatkowo nazwa „stacja klimatyczna” dla ośrodków, w których do celów medycznych wykorzystywane były warunki klimatyczne (tereny górskie i podgórskie, lasy sosnowe, duże nasłonecznienie), wynikające z położenia geograficznego⁵. Brak jasnej i precyzyjnej terminologii jest szczególnie widoczny w różnego rodzaju informatorach i przewodnikach z epoki, w których znalazły się wykazy kilkuset miejsc, aspirujących do miana uzdrowiska. Porządku w tych kwestiach nie udało się wprowadzić nawet Komisji Balneologicznej, istniejącej przy Towarzystwie Naukowym Krakowskim, mimo opracowania instrukcji urządzenia krajowych zakładów leczniczych i próby ujednoczenia zasad balneologicznych jakie w nich obowiązywały⁶.

⁵ J. Kita, *Zapomniane polskie uzdrowiska*, Łódź 2016, s. 9-10.

⁶ Tamże, s. 10.

Uzdrowiska polskie cechowało duże zróżnicowanie zarówno pod względem obszaru, jak i liczby miejsc. Ich rozmieszczenie geograficzne było niejednolite. Większość znajdowała się w pasie południowym ziem polskich, znacznie mniej funkcjonowało nad Bałtykiem, a zaledwie kilka w środkowo-wschodniej części ziem Królestwa Polskiego. Do najpopularniejszych należały te położone w górach (Zakopane, Krynica, Szczawnica, Żegiestów, Wysowa, Iwonicz, Rymanów, Burkut) lub podgórskie (Rabka, Morszyn, Truskawiec) oraz równinne (Otwock). Poza tymi miejscowościami funkcjonowały również takie ośrodki, które oferowały raczej miejsce letniego odpoczynku niż leczenie, często nie posiadając nawet specjalnych zakładów wodolecznicznych, ale aspirujące do nazwy „uzdrowiska” ze względu na szerokie rozumienie tego terminu. Uzdrowiska dzielono powszechnie na zdrojowiska, w których środkiem leczniczym były uregulowane źródła mineralne oraz stacje klimatyczne, posiadające korzystne właściwości dla leczenia klimatycznego, wyodrębniano kąpieliska morskie i ośrodki letniego wypoczynku⁷.

Polskojęzyczna prasa uzdrowiskowa, traktowana holistycznie, nie doczekała się dotąd wnikliwego opracowania. Przewodnikiem po tej kategorii źródeł były często drobne szkice, omawiające pojedyncze tytuły: Mieczysława Ingłota, Teresy Ostrowskiej, Jerzego Jarowieckiego, Zenona Kmiecika, Andrzeja Romanowa, Macieja Pinkwarta, Mariusza Jakubka, Mariana Raczyńskiego, Aldony Nocnej, Andrzeja Notkowskiego, Jerzego Myślińskiego, Wiesława A. Wójcika oraz Władysława Zahorskiego.

W trakcie przygotowywania niniejszej rozprawy wykorzystane zostały metody badawcze charakterystyczne dla nauk pedagogicznych i historycznych (analiza i krytyka dokumentów, problemowa, chronologiczna, historyczno-krytyczna, techniki statystyczne) oraz dla nauk prasoznawczych (analiza zawartości prasy ilościowa i jakościowa). Przy analizie treści źródeł, objaśniania i wewnętrznej interpretacji dokumentów pisanych wykorzystana została metoda hermeneutyczna. Dla uzyskania pełniejszego obrazu omawianej problematyki wykonałam zestawienie statystyczne informujące o procentowej liczbie artykułów, jakie ukazały się na łamach najbardziej reprezentatywnych czasopism w określonej kategorii tematów. Złożyły się na nie następujące zagadnienia: miejsca uzdrowiskowe, lecznictwo, kultura uzdrowiskowa, literatura, biografie, reklama i inne (tzw. klucz kategoryzacyjny). W kategorii „inne” znalazły się listy gości kąpielowych, treści informujące czytelników o ważnych rocznicach i wydarzeniach z przeszłości, winiety tytułowe i stopki redakcyjne, noty od redakcji oraz korespondencje z czytelnikami.

⁷ *Wczasy uzdrowiska turystyka, ilustrowany przewodnik po wczasowiskach, zdrojowiskach, kąpieliskach morskich oraz stacjach klimatycznych, turystycznych i sportowych*, Poznań 1951, s. 21.

Praca ma charakter historyczno-pedagogiczny. Konstrukcja opracowania została dostosowana do przedstawionej problematyki oraz możliwości źródłowych. W pracy zastosowany został układ problemowo–chronologiczny, a całość ujęto w dwóch częściach. Pierwsza, zatytułowana *Charakterystyka polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych z lat 1844–1914 na ziemiach polskich pod zaborami*, składa się z dwóch rozdziałów: *Geneza i rozwój polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych*, w którym przybliżone zostały uwarunkowania polityczne rozwoju prasy na ziemiach polskich pod zaborami początki czasopism medycznych oraz specyficznego ich rodzaju, jakim jest prasa uzdrowiskowa; w drugim – *Specyfika polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych*, scharakteryzowano 33 tytuły prasowe wraz z omówieniem środowiska ich powstania, a więc wydawców, redaktorów i współpracowników a także problematyki, jaką się zajmowały, układu poszczególnych numerów oraz ich szaty graficznej. W miarę możliwości ustaliłam nakład i drukarnie, ceny oraz zagadnienia związane z kolportażem.

Druga, najistotniejsza część pracy, oparta jest na analizie treści omawianych czasopism i nosi tytuł *Popularyzacja wychowania zdrowotnego w polskojęzycznych czasopismach uzdrowiskowych*. Otwiera ją rozdział pt. *Informowanie o funkcjonowaniu uzdrowisk na ziemiach polskich pod zaborami*, przedstawiający obraz tych polskich uzdrowisk, którym na łamach omawianych periodyków poświęcono najwięcej miejsca. Zostały ustalone ich charakterystyczne cechy i trudności, widziane oczyma publicystów. Zostały też przedstawione zagadnienia związane z zawodem lekarza zdrojowego i uwzględnieniem relacji lekarz – pacjent, lekarz – lekarz. Nie mogło również zabraknąć wskazówek dotyczących wyboru uzdrowiska, tego jak przygotować się do podróży i optymalnie wykorzystać pobyt w zakładzie zdrojowym.

Rozdział drugi – *Propagowanie zdrowego stylu życia*, poświęcony został omówieniu sposobów zapewnienia higieny w życiu codziennym, jak i podczas pobytu w uzdrowisku. Znalazły się w nim porady prasowe dotyczące m.in. właściwego ubioru, codziennej toalety, odżywiania, a nawet relacji międzyludzkich. Ważną część stanowią treści dotyczące aktywności fizycznej, zawodów sportowych, turystyki i rekreacji, a także wypoczynku zorganizowanego w formie kolonii letnich i leczniczych.

Ostatni rozdział – *Zalecenia w zakresie wychowania zdrowotnego*, zawiera informacje o tym, jak prasa postrzegała problem chorób zakaźnych, z jakimi przyszło borykać się społeczeństwu w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Wiele miejsca zajmuje zwłaszcza temat gruźlicy oraz walki z tą chorobą w warunkach sanatoryjnych. Dokonana została prezentacja i charakterystyka instytucjonalnych form leczenia z uwzględnieniem zakładów leczniczych, wodoleczniczych, gimnastycznych i ortopedycznych w świetle omawianych czasopism.

pism. Przywołane zostały uwagi publicystów o znaczeniu klimatu w przywracaniu zdrowia oraz rozwoju zabiegów wodoleczniczych i kształtowaniu się przemysłu zdrowotnego.

Całość dopełnia bibliografia wykorzystanych materiałów źródłowych i opracowań oraz wykaz skrótów, spis tabel i indeks osobowy. Zamieszczony w publikacji aneks zawiera zbiorczą tabelę zawierającą tytuły wszystkich polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych z lat 1844–1914, wychodzących w zaborze austriackim, rosyjskim i pruskim (od 1871 r. niemieckim) z uwzględnieniem ich chronologii, częstotliwości ukazywania się, wydawców, redaktorów i miejsca druku. Dla ułatwienia posługiwania się nim, tytuły periodyków zostały uporządkowane w tabeli alfabetycznie, według zaborów.

Realizacja podjętego zadania badawczego ze względu na złożoność podjętej problematyki i jej interdyscyplinarność nie była zadaniem prostym. Niemniej jednak w wyniku przeprowadzonych badań i analiz udało się uzyskać szeroki obraz różnorodnych treści wychowawczych pojawiających się na łamach polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych. Została podkreślona istotna rola jaką odegrały one w upowszechnianiu wśród społeczeństwa polskiego wiedzy o chorobach i profilaktyce zdrowotnej, o dokonaniach medycyny oraz metodach leczenia w poszczególnych zakładach zdrojowych⁸. Dodatkowym zadaniem stawianym zarówno przed uzdrowiskami, jak i polskojęzyczną prasą uzdrowiskową, było wychowywanie społeczeństwa w duchu poszanowania dla zasad higieny i zdrowego stylu życia oraz walka z funkcjonującymi przesądami, aby polski naród stawał się silny i świadomy także w kwestiach wychowania zdrowotnego, co przekładało się na funkcję patriotyczną omawianej prasy.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

W mojej pracy naukowej wyróżnić można kilka obszarów badawczych, których rezultaty ujęte zostały w formie publikacji autorskich i współautorskich oraz wystąpień konferencyjnych. Koncentrują się one wokół zagadnień związanych z problematyką dotyczącą wychowania i edukacji dzieci i młodzieży w perspektywie historycznej a także kobiety w rodzinie i społeczeństwie. Wśród publikacji znajdują się opracowania podejmujące zagadnienia pedagogiki Janusza Korczaka, czy teorii wychowania Floriana Znanieckiego. W swoich dociekaniaach naukowych zwróciłam uwagę także na zagadnienia z zakresu edukacji zdrowotnej. Większość z nich opracowałam na podstawie przekazów prasowych XIX i początków XX w.

⁸ E. Woynarowska, *Edukacja zdrowotna*, Warszawa 2013, s. 76.

Dorobek naukowy do czasu uzyskania stopnia doktora:

Punktem wyjścia do podejmowanych w pracy naukowej zagadnień problemowych stała się początkowo tematyka pracy magisterskiej, pozostająca w kręgu historycznej erudycji Adama Naruszewicza. Na jej podstawie opublikowałam w „Lubelskim Roczniku Pedagogicznym” (2000, T. 20, s. 175–186) artykuł *Warsztat historyczny Adama Naruszewicza. Zetknięcie z materiałem źródłowym w postaci czasopism warszawskich z XIX i początku XX w.* skierowało moje zainteresowania ku badaniu roli kobiet i ich wkładu w wysiłek całego narodu próbującego obronić tożsamość w dobie zaborów. Szczególnie ważna była ich aktywność w zakresie propagowania w społeczeństwie higienicznego stylu życia, widziana z perspektywy takich czasopism, jak „Bluszcz”, „Biesiada Literacka”, „Kronika Rodzinna”, „Świt”. Tematyka ta została przeze mnie zaprezentowana w publikacji: *Recepty na higieniczny styl życia w XIX-wiecznych czasopiśmie warszawskich* („Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2001, T. 21, s. 173–193)

Doktorat zatytułowałam *Kobieta polska w walce o zachowanie tożsamości narodowej w świetle czasopism Królestwa Polskiego z lat 1864-1905*. W pracy tej przyjąłam szeroką definicję patriotyzmu sformułowaną przez Michała Bobrzyńskiego, który walkę o niepodległość rozumiał jako złożony, wielowątkowy proces, sumujący wszelką polską aktywność przeznaczoną rysem sprzeciwu wobec zaborców. W analizowanym w pracy doktorskiej materiale źródłowym przedstawiłam bogactwo sposobów ukazujących umiłowanie ojczyzny i chęć życia dla jej dobra polskich kobiet w czasach zaborów.

Dorobek naukowy po uzyskaniu stopnia doktora:

Mój dorobek po uzyskaniu stopnia naukowego doktora obejmuje łącznie 58 pozycji bibliograficznych (w tym 14 współautorskich). Wśród nich znajdują się 4 monografie oraz 3 prace zwarte pod moją redakcją bądź współredakcją. Jestem autorką 22 artykułów i 3 artykułów recenzyjnych opublikowanych i przyjętych do druku w następujących punktowanych czasopiśmie naukowych [z ministerialnych list B i C]: „Studia Edukacyjne”, „Wychowanie w Rodzinie”, „Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną”, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Biuletyn Historii Wychowania”, „Szkice Humanistyczne”, „Acta Balneologica”, „Rocznik Pedagogiczny”, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, „Roczniki Pedagogiczne”, „Nauczyciel i Szkoła”, „Jedziemy do Wód w... Biuletyn Stowarzyszenia Gmin Uzdrowiskowych RP”, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia”.

Oprócz tego 3 artykuły zostały już przyjęte do druku w „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia”, „Studiach Edukacyjnych” i „Lubelskim

Roczniku Pedagogicznym”, po uzyskaniu pozytywnych recenzji [zaświadczenia w załączniku nr 4].

Teksty w liczbie 26 stanowią rozdziały w monografiach, wydanych w różnych ośrodkach naukowych w Polsce: Kraków, Poznań, Łódź, Gdańsk, Lublin, Bydgoszcz, Olsztyn, Sanok-Rzeszów, Kielce, Krosno oraz na Ukrainie – Krzemieniec, Drohobycz.

Byłam redaktorem tomu: *Najmocniejsze są kobiety słabe. Studia i szkice o kobietach od starożytności po wiek XXI*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”. Wydanie specjalne, red. R. Bednarz-Grzybek, 2015, z. 1, ss. 198.

Ponadto współredagowałam tomy: *Janusz Korczak – przyjaciel dzieci. W nurcie rozważań pedagogicznych*, red. M. Czepil, R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, Lublin 2015, ss. 254 oraz *Problemy opiekuńczo-wychowawcze w polskim czasopiśmiennictwie. Przeszłość i terażniejszość*, red. R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, Lublin, 2015, ss. 361.

W moich zainteresowaniach naukowych można wyodrębnić cztery obszary badawcze. Dotyczą one głównie zagadnień mieszczących się w zakresie historii wychowania, problematyki wychowania w kontekście życia społecznego drugiej połowy XIX w. oraz początków XX w., ze szczególnym naciskiem na tzw. kwestię kobiecą, aktywną działalność kobiet zarówno w domu, jak poza nim, problemy wychowania i kształcenia dzieci i młodzieży, kształtowania kultury czytelniczey wśród społeczeństwa polskiego doby zaborów, kultury aktywnego spędzania czasu wolnego, pielęgnowania higienicznego stylu życia, popularyzacji zdrowia wśród społeczeństwa polskiego.

Jedną z ważniejszych kategorii źródeł wykorzystywanych w całej mojej dotychczasowej pracy jest czasopiśmiennictwo. To właśnie w oparciu o analizę zawartości czasopism dokonałam rekonstrukcji procesów wychowawczych w interesującym mnie okresie. W moim dorobku naukowym znalazły się opracowania wykorzystujące bądź na nowo całościowo prezentujące treści wcześniej przedstawione jedynie w publikacjach przyczynkarskich.

Pierwszym obszarem podejmowanych przeze mnie badań są szeroko rozumiane zagadnienia związane z kwestią kobiecą na łamach prasy społeczno-kulturalnej, szczególnie w okresie drugiej połowy XIX i początku XX w.

Po powstaniu styczniowym powstały pierwsze magazyny kierowane głównie do kobiet. Badania naukowe i obszar moich zainteresowań badawczych koncentrował się wokół zagadnień roli kobiety w społeczeństwie i podkreślenia jej znaczenia w wychowaniu młodego pokolenia. Przybliżyłam pojawiające się w źródłach głosy, domagające się większego udziału męża i ojca w codziennym życiu rodziny. Najbardziej interesowały mnie zagadnienia dotyczące spraw rodziny, podziału ról w rodzinie, zmian w obyczajowości, spędzania wolnego

czasu, konieczności podejmowania przez kobiety pracy zarobkowej, która z kolei powodowała potrzebę zdobycia kwalifikacji zawodowych. Zagadnienia te znalazły się w publikacjach: *Model matki i żony w prasie Królestwa Polskiego przełomu XIX i XX wieku*, „Наукові записки” 2006, nr 17, s. 6-15; *Праця як цінність у житті жінки на рубежі XIX – XX століть*, „Молодь і ринок” 2007, nr 8, s. 16-20; *Mężczyzna jako partner kobiety w małżeństwie. Wizerunek kreowany na łamach wybranych czasopism Królestwa Polskiego przełomu XIX i XX wieku*, w: *Mężczyzna w rodzinie i społeczeństwie. Ewolucja ról w kulturze polskiej i europejskiej*, t. 1, *Od średniowiecza do końca XX wieku*, red. K. Kabacińska, K. Ratajczak, Poznań 2010, s. 231-244.

W dorobku naukowym w tym obszarze znalazły się prace poświęcone odczytaniu wizerunku kobiety, obecnego na łamach polskiego czasopiśmiennictwa Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Podjęłam w nich próbę analizy ewolucji praw kobiet. Próbowałam również przedstawić poglądy polskich pisarzy i dziennikarzy omawianej epoki na ich rolę w życiu prywatnym i społecznym. Analizowana przeze mnie prasa społeczno-kulturalna, zwłaszcza czasopisma kobiece wokół których ogniskowało się niemal całe życie umysłowe, znacznie przyczyniła się do upowszechniania w społeczeństwie określonych kierunków. Była zatem ważnym ogniwem wręcz regulującym życie narodu. W analizowanych periodykach takich jak „Bluszcz”, „Biesiada Literacka”, „Kronika Rodzinna”, „Świt” przeważały opisy faktów i zdarzeń będących odzwierciedleniem sytuacji Polaków w dobie zaborów. Znalazły się w nich opisy działalności towarzystw i stowarzyszeń, relacje, sprawozdania z odbytych zjazdów pedagogicznych. Prasa zwykle przedstawiała jedynie postulowane rozwiązania, wskazywała jak być powinno, a nie jak było. Ukazywanie rzeczywistości było niekiedy wręcz niemożliwe ze względu na ingerencję cenzury. Tym bardziej, że w epoce reform uwłaszczeniowych i intensywnej urbanizacji pojawiły się nowe wyzwania i bodźce do przeobrażeń społecznych, sprzyjających demokratyzacji społeczeństwa. Wszystkie te zagadnienia starałam się omówić w publikacji *Wizerunek kobiety przełomu XIX i XX wieku w czasopiśmiennictwie Królestwa Polskiego*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010, ss. 228.

W 2015 r. w wydaniu specjalnym „Lubelskiego Rocznika Pedagogicznego” ukazał się pod moją redakcją zbiór studiów *Najmocniejsze są kobiety słabe. Studia i szkice o kobietach od starożytności po wiek XXI* (z. 1, ss. 198), w którym podjęta została próba ukazania miejsca i roli kobiety w różnych epokach historycznych. Autorzy z różnych środowisk naukowych ukazali sylwetki władczyń, poetek, filozofek, przyrodniczek, pisarek oraz podróżniczek, zaznaczając, że ambitniejsze jednostki były w stanie zdobyć wysoką pozycję w państwie.

W zbiorze tym zamieściłam własny artykuł poświęcony Zofii Seidlerowej, dziennikarce i bojownicze o prawa kobiet, której poglądy publikowane na łamach „Bluszczu” wskazywały przedstawicielkom płci pięknej drogę awansu społecznego [Zofia Seidlerowa (1859–1919) i „kwestia kobieca” na łamach „Bluszczu”, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2015, t. 34, z. 1, s. 157–179].

W tym samym kręgu zainteresowań należy umieścić bibliografię adnotowaną, która stanowi wybór artykułów z „Bluszczu” (1865–1905), poświęconych problemom rodziny, edukacji i wychowania, pozycji kobiety, pracy zarobkowej, zdrowia i higieny oraz spędzania wolnego czasu (*Kwestia kobieca – rodzina – wychowanie – edukacja. Bibliografia adnotowana zawartości czasopisma „Bluszcz” (wybór za lata 1865–1905)*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016, ss. 274).

W badanej prasie społeczno–kulturalnej oraz w myśli pedagogicznej drugiej połowy XIX i początku XX w. analizowałam poglądy dotyczące wychowania i kształcenia dziewcząt, podejmowania przez nie pracy zarobkowej, kierunków kształcenia zawodowego, rozumianego w kategoriach obowiązku patriotycznego, jako kobiecą walkę o polskość (*Nauczyciel kreatorem postaw patriotycznych w edukacji dziewcząt na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Nauczyciel. Zawód, powołanie, pasja*, red. S. Popek, A. Winiarz, Lublin 2009, s. 78-90; *Kierunki kształcenia zawodowego kobiet na łamach czasopism Królestwa Polskiego przełomu XIX i XX wieku*, w: *Wychowanie wobec wyzwań współczesności*, red. J. Kirenko, D. Wosik-Kawała, T. Zubrzycka-Maciąg, Lublin: 2011, s. 321-348; *Walka o polskość na łamach prasy kobiecej XIX wieku*, w: *W kręgu oświaty szkolnictwa i nauki. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Karolowi Poznańskiemu*, red. A. Winiarz, Lublin 2011, s. 169-181).

W kręgu zainteresowań badawczych, oscylujących wokół spraw kształcenia i wychowania kobiet, znalazł się artykuł dotyczący problematyki edukacji i wychowania kobiet w ujęciu Antoniego Maksymiliana Prokopowicza, pijarskiego pedagoga, autora wielu utworów dydaktycznych. W artykule zatytułowanym: *Myśli o wychowaniu dziewcząt w ujęciu ks. Antoniego Prokopowicza*, w: *Szkolnictwo pijarskie w czasach minionych a współczesne problemy edukacji historycznej*, t. 2, red. K. Wróbel-Lipowa, M. Ausz, Lublin 2010, s. 119-131, poddałam analizie egzemplarz podręcznika szkolnego i regulaminu pensji dla dziewcząt autorstwa uczonego pijara pt. *Sposób nowy, najłatwiejszy, pisania i czytania razem, dla panienek. Z przypisami dla nauczycielek (1790)*, w którym zawarł przestrogi istotne w procesie nauczania, poruszył sprawę uważnego uczenia się, wzajemne obowiązki rodziców, nauczycielki, uczninicy.

Drugi obszar badawczy, którym zajmowałam się w mojej pracy naukowej, dotyczy wychowania dzieci i młodzieży (XIX i XX w.) zarówno w polskiej myśli pedagogicznej, pamiętnikach, jak i w czasopiśmiennictwie. Zainteresowania naukowe skupiałam zwłaszcza na roli i zadaniach rodziny drugiej połowy XIX i początku XX w. w przygotowaniu dzieci do przyszłych obowiązków rodzinnych i społecznych. Znalazły się tu także publikacje dotyczące działalności dobroczynnej i charytatywnej, która stwarzała aktywowi społecznemu możliwość współdziałania w zadaniach wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży w dobie zaborów. Przykładem takiego przeciwdziałania rusyfikacji było prowadzone w ochronkach tajne nauczanie. Jednocześnie wychowanie stanowiło dziedzinę, do której od wieków przyznano prawo kobietom, stąd łączność tego obszaru mojej pracy naukowej z omówionym poprzednio. Na wychowanie dzieci składało się szereg zadań, mających na celu ukształtowanie człowieka godnego i obowiązkowego, a taka praca wymagała od kobiet zarówno wiedzy i umiejętności, jak i prawego charakteru, o czym pisałam w artykule: *Kształtowanie charakteru dzieci i młodzieży na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, „Studia Edukacyjne” 2014, nr 31, s. 267-287. Zagadnieniom z tego obszaru badań, a więc wpływowi jaki na wychowanie dziecka wywierały niańki, bony czy guwernantki, niebagatelnej roli wychowawczej domu rodzinnego, w którym dziecko poznawało hierarchię wartości, poświęciłam prace: *Rola i znaczenie niańki w rodzinie polskiej na terenie Królestwa Polskiego*, w: *Opieka i wychowanie dzieci. Historia i współczesność*, red. M. Chepil, Drohobycz 2010, s. 137-145 (współautor); *Wychowanie patriotyczne w rodzinie polskiej w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku w świetle pamiętników*, w: *Z dziejów polskiej kultury i oświaty od średniowiecza do początków XX wieku*, red. K. Jakubiak, T. Maliszewski, Kraków 2010, s. 423-430 (współautor).

W prasie interesującego mnie okresu zaczęto propagować nieskrępowany rozwój osobowości, swobodę nauczania i twórczości dziecka. Akcentowano konieczność współpracy w zakresie wychowania między szkołą a domem, postulowano, by w młodych ludziach wykształcić poczucie wartości pracy. Częstym tematem były sprawy związane z powstającymi instytucjami filantropijnymi i przedsięwzięciami mającymi ratować ubogich rodaków, zwłaszcza dzieci przed demoralizacją oraz umożliwić im zdobycie zawodu i zatrudnienia. Nie zabrakło informacji na temat organizacji i działalności towarzystw naukowych i pedagogicznych, stanowiących merytoryczne zaplecze tego typu dyskusji, o czym pisałam w kilku artykułach [*Wokół pedagogiki na łamach czasopisma „Bluszcz” (1865–1939)*, w: *U podstaw tożsamości i pedagogiki. Wielowymiarowość pedagogiki – biografistyka – historia*, red. R. Skrzyniarz, E. Smółka, S. Konefał, Lublin 2012, s. 285-313; *Świadomość opiekuńczo –*

wychowawcza społeczeństwa Królestwa Polskiego przełomu XIX i XX wieku na łamach wybranych czasopism warszawskich, „Roczniki Pedagogiczne” 2012, t. 4, z. 2, s. 81-109 (współautor); *Zarys historii opieki nad dzieckiem opuszczonym – od starożytności do XIX wieku*, w: *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, red. D. Wosik-Kawala, Lublin 2011, s. 49-68].

W obszarze moich badań związanych z wychowaniem dzieci i młodzieży pojawił się też artykuł mający na celu przybliżenie właściwej praktyki wychowawczej poprzez przedstawienie klimatu i rozwiązań organizacyjnych Liceum Krzemienieckiego [*Tadeusz Czacki (1765–1813) jako wychowawca młodzieży*, „Nauczyciel i Szkoła” 2015, v. 58, nr 2, s. 387-412], bazę źródłową stanowiły w tym przypadku przede wszystkim listy Czackiego do kolejnych rektorów Uniwersytetu Wileńskiego oraz korespondencja z Hugonem Kollątajem. W artykule wskazałam na prezentowane przez Czackiego ideały wychowawcze, wizerunek nauczyciela i ucznia w jego poglądach, a także program szkoły krzemienieckiej. Kolejny mój artykuł z tego obszaru badań [*Życie szkolne młodzieży krzemienieckiej w czasopiśmie „Nasz Widnokrąg” (1925–1939)*, w: „*Ateny Wołyńskie*” – między historią a współczesnością, red. A. Szmyt, H. Stroński, Olsztyn-Krzemieniec 2015, s. 221-237; współautor] nawiązuje do spraw wychowawczych młodzieży w środowisku szkoły krzemienieckiej z perspektywy jej pisma „Nasz Widnokrąg”, wydawanego w latach 1925–1939. Akcentuję tu zwłaszcza podejmowane przez młodzież szkolną działania społeczne, zwracam uwagę na wybrane, a popularne wśród społeczności uczniowskiej towarzystwa i koła zainteresowań o charakterze przedmiotowym, sportowym, praktycznym i społecznym.

Kolejny z artykułów odnosi się do teorii rodziny, w tym także rodziny rozbitej [*Dziecko w matni rozvodu rodziców*, „Roczniki Pedagogiczne” 2012, t. 4, nr 3, s. 73-92; współautor]. W podjętych badaniach wzięłam pod uwagę psychospołeczne funkcjonowanie dzieci oraz postawy rodzicielskie, opisując konsekwencje rozvodu z perspektywy dziecka.

W artykułach mieszczących się w kręgu drugiego obszaru badawczego wskazałam wreszcie na znaczenie form aktywności dziecięcej, w tym szczególnie zabawy i zabawek. Przedstawiłam podejmowaną przez prasę próbę edukacji rodziców w tym zakresie. Chodziło o zachętę do kupowania właściwych czyli edukacyjnych zabawek, które sprzyjały rozwojowi dziecka i ostrzeżenie przed nieodpowiednimi. Do przełomu XIX i XX w. publicyści i pedagodzy przypisywali zabawie niebagatelną rolę wychowawczą: kształtowania obywateli świadomych swojej polskości, znających rodzimą tradycję, unikających zbytku i cudzoziemszczyzny. Problematykę tę omawia artykuł: *Zabawa a wychowanie dziecka w rodzinie na łamach wybranych czasopism warszawskich przełomu XIX i XX wieku*, „Wychowanie w Rodzinie”

2011, t. 2, red. S. Walasek, L. Albański, s. 53-80, w którym przedstawiłam zalecenia publicystów, jak mądrze spędzać czas wolny i organizować swojej rodzinie stosowną rozrywkę.

Obowiązkom nauczycieli i wychowawców, a więc zagadnieniu, które także można włączyć w drugi obszar moich naukowych zainteresowań, poświęciłam artykuł *Nauczyciel w polskiej myśli pedagogicznej XIX i początków XX wieku (wybrane aspekty)*, w: *W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczeń – Szkoła – Nauczyciel*, red. K. Dormus, R. Ślęczka, Kraków 2012, s. 273-293. Zaprezentowałam w nim poglądy przedstawicieli polskiej myśli pedagogicznej XIX i początków XX w. na temat osobowości nauczyciela, cech i przymiotów, jakie powinien posiadać, jego relacji z uczniami, spraw doskonalenia zawodowego czy przygotowania do zawodu. Polska myśl pedagogiczna XIX i początków XX w. jako cel główny stawiała sobie wychowanie młodzieży w duchu ideału niepodległości i wolności, wyrobienie prawego charakteru i uzdolnienie jednostki do pracy twórczej. Nauczyciel miał nie tylko uczyć, ale również wychowywać, co wymagało gruntownego przygotowania psychologicznego i pedagogicznego. Poglądy dotyczące wizerunku nauczyciela przedstawiłam odwołując się do myśli pedagogicznej E. Estkowskiego, J. Joteyko, A. Dygasińskiego, A. Szycówny, J.W. Dawida, A. Jeske, H. Wernica, H. Rowida.

Trzeci obszar badań naukowych skupiony był wokół problematyki twórczości i działalności pedagogicznej Janusza Korczaka w kontekście teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego. Zagadnienia mające na celu uszczegółowienie analiz porównawczych koncepcji wychowania Korczaka i Znanieckiego zostały poruszone w monografii *Twórczość i praktyka pedagogiczna Janusza Korczaka w kontekście teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014, ss. 315; (współautor) i w artykule *Humanistic concepts of Korczak and Znaniecki and the contemporary educational dilemmas*, w: *Challenges of contemporary education-theoretical and empirical context*, red. A. Dudak, A. Kanios, O. Karpenko, Drohobych 2014, s. 11-23 (współautor). W publikacjach tych wskazałam, że obydwaj badacze stworzyli niezależnie od siebie dwa nurty humanistycznej orientacji nauk społecznych o wychowaniu. Przy odmienności dróg życiowych łączyło ich podobieństwo zainteresowań, rozumienia procesów wychowawczo socjalizacyjnych. Z publikacji tych wynika, że w ich koncepcjach szanse i realne możliwości kompensowania ograniczeń rodziny stwarza szkoła, jako intencjonalnie organizowane środowisko wychowujące i kształcące dziecko, adekwatnie do wymogów, które wyznaczały zasady organizacji edukacji szkolnej. Zakres pojęcia wychowania zarówno w ujęciu Znanieckiego, jak i Korczaka wykraczał poza ramy wzajemnych interakcji wychowawca–wychowanek. Na wy-

chowanie patrzyli oni z perspektywy holistycznej jako na proces złożony z różnych wpływów, o wielorakich uwarunkowaniach, spontanicznych i intencjonalnych.

W tym obszarze badań naukowych znalazły się również kolejne trzy artykuły poświęcone działaniom pedagogicznym Janusza Korczaka, ukierunkowanym na doskonalenie środowiska życia swoich wychowanków, konstruowaniu w jego twórczości literackiej typów różnych środowisk i ukazywaniu ich wpływów zarówno pozytywnych, jak i negatywnych: „*Dziecko salonu*” – *ponadczasowość korczakowskiej koncepcji konfliktu wartości w procesach socjalizacyjnych*, w: *W trosce o dziecko. Rozważania w kontekście pedagogiki Janusza Korczaka*, red. A. Bajorek, K. Serwatko, A. Śniegulska, Sanok-Rzeszów, 2012, s. 50-62 (współautor); *Dziecko z kagańcem na duszy w realiach współczesnego świata*, w: *Pochylmy się nad dzieckiem. Idea i dzieło Janusza Korczaka*, red. M. Korczyński, M. Okrasa, B. Wierzchowska-Konera, Lublin 2014, s. 77-98 (współautor); *Problemy adaptacji dziecka do warunków i sytuacji życiowych w pedagogice Janusza Korczaka*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2015, nr 2, s. 37-55 (współautor). Publikacje te uwzględniają dorobek pedagogiczny Janusza Korczaka jako edukatora, lekarza, wychowawcy i pisarza utworów dla dzieci od lat inspirującego współczesnych badaczy. W ostatnim z artykułów *Problemy adaptacji dziecka do warunków i sytuacji życiowych w pedagogice Janusza Korczaka*, koncentrowałam się na problemach przystosowania dziecka do warunków instytucjonalnych tj. dziecka osieroczonego do warunków placówki wychowawczo-opiekuńczej oraz każdego dziecka do warunków szkoły. Prześledziłam ponadto zagadnienie adaptacji dziecka do jego środowiska życia, rodzinnego i lokalnego, z uwzględnieniem specyfiki środowisk miejskich i wiejskich. Spostrzeżenia i wskazania Korczaka starałam się odnieść do współczesnego wychowania zarówno instytucjonalnego, jak i rodzinnego. W zainteresowaniach z trzeciego kręgu badawczego znalazł się również zbiór artykułów tworzących pracę zbiorową pod moją współredakcją zatytułowany: *Janusz Korczak – przyjaciel dzieci. W nurcie rozważań pedagogicznych*, Lublin 2015, ss. 254 (red. M. Czepil, R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska).

Czwarty obszar badań podejmowanych w mojej pracy naukowej skupiał się na zagadnieniach higienicznego stylu życia oraz popularyzacji dbałości o zdrowie społeczeństwa polskiego w dobie zaborów przez publicystów, higienistów i lekarzy, traktowanej w aspekcie patriotycznym. Te zagadnienia analizowałam zarówno w polskiej myśli pedagogicznej, jak i czasopiśmiennictwie XIX i początku XX w. Szczególną uwagę zwróciłam na polskojęzyczne czasopisma uzdrowiskowe, które stanowiły środek przekazu dostarczający wiadomości na temat funkcjonowania polskich sanatoriów, kolonii letnich i rekreacji, leczenia chorób i walki z przesądami w tym zakresie. Czasopisma uzdrowiskowe traktowałam jako źródło do badania

edukacji zdrowotnej. Dokonałam analizy jakościowej wybranych polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych. Przybliżyłam zasady racjonalnego zdrowego odżywiania się, propagowania wiedzy medycznej w zakresie dbałości o zdrowie, wyrobienia właściwych nawyków zdrowotnych, czyli odpowiedniego ubioru, snu dostosowanego do warunków atmosferycznych, higieny mieszkań, walki z przesadami w zakresie leczenia chorób [*Aktywny tryb życia na przełomie XIX i XX wieku na podstawie prasy Królestwa Polskiego oraz literatury pedagogicznej*, w: *Zdrowa szkoła – zdrowy uczeń*, red. J. Kirenko, Lublin 2008, s. 105-116; *Przesady a medycyna w XIX wieku. Zarys problematyki*, w: *Zdrowa Szkoła – zdrowy uczeń. Między teorią a praktyką. Wybrane zagadnienia*, red. J. Kirenko, Lublin 2010, s. 283-300; *The Health Consciousness of Polish Family AT Turn of the 19 th Century, In the Light of Chosen Periodicals of the Kigdom of Poland*, w: *Impact of the environment on lifestyle and wellness. Monografia*, red. L. Bidzan, Lublin 2010, s. 11-26 (współautor); *Justyna Budzińska-Tylicka (1867–1936) – poglądy na odżywianie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2013, t. 32, s. 11-24; *Józef Starkman (1847-1892) – popularyzator wiedzy medycznej w zakresie opieki nad chorym dzieckiem w domu*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, nr 2, s. 19-38 (współautor); *Abstynencka Liga Kolejowców w latach 1929-1939*, „Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną” 2014, z. 2, s. 101-126; (współautor)].

W moim dorobku znalazły się artykuły mające na celu przegląd głównych zagadnień z zakresu problematyki prozdrowotnej poruszanych na łamach polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych. Miały one na celu zapoznanie czytelników z walorami klimatyczno-leczniczymi poszczególnych miejsc, kwestią czystości powietrza w miejscowościach uzdrowiskowych, wychowawczym wpływem przykładu w utrzymaniu czystości przez urzędy gmin, jak i szkoły, inwestycjom wodociągów i kanalizacji, sprawom sanitarnym, zagadnieniu dezynfekcji, utrzymywaniu czystości w mieszkaniach wynajmowanych kuracjuszom, promowaniu aktywnych form wypoczynku, propagowaniu sportowo–rekreacyjnych rozrywek na świeżym powietrzu [*Edukacja zdrowotna na łamach czasopisma „Ondyna Druskienickich Źródeł” (1844–1846)*, w: *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek. Stan badań za lata 2010–2013*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała, Bydgoszcz: 2014, s. 177-195; *„Wody Mineralne” (1875) – tygodniowy dodatek „Gazety Lekarskiej” poświęcony propagowaniu wód źródłanych, soków owocowych i produktów mlecznych*, „Szkice Humanistyczne” 2015, nr 1-2, s. 129-142; *„W zdrowym ciele zdrowy duch”, czyli Rady dla kuracjuszy na łamach „Wód Mineralnych” (1875) – tygodniowego dodatku „Gazety Lekarskiej”, „Jedziemy do Wód W... Biuletyn Stowarzyszenia Gmin Uzdrowiskowych RP” 2015, nr 2, s. 43-60; *„Zdrój Ciechociński” (1907–1909) – spa towns in the prevention of health*, w: *In the sphere of educa-**

tion and artistic work, red. M. Czepil, A.M. Żukowska, O. Karpenko, Drohobych 2016, s. 149-160; *Problematyka zdrowotna z perspektywy czasopisma „Przegląd Zakopiański” (1899–1906)*, w: *Zachować dla przyszłości. Sprawy szkolnictwa, oświaty i opieki w przekazie prasowym XIX i początków XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2018, s. 319-336]. W tych publikacjach podjęłam zagadnienie popularyzacji wiadomości na temat umiejętnego korzystania z zabiegów oraz racjonalnego stosowania leczniczych środków zdrojowych. W prasie wskazywano m.in. na najwłaściwsze pory roku, by wyjechać na leczenie, korzystne warunki mieszkaniowe podczas pobytu w zdrojowisku, odpowiedni ubiór kuracjusza, właściwą dietę oraz konkretne sposoby kuracji, np. leczenie produktami mlecznymi.

Zagadnienie popularyzacji polskich zdrojowisk przez rodzimych lekarzy i balneologów na łamach specjalistycznej prasy uzdrowiskowej, mieszczące się w czwartym obszarze badań, było podejmowane przeze mnie w publikacjach: *Michał Zieleniewski jako popularyzator polskich zdrojów na łamach czasopisma „Krynica” (1873–1877)*, „Acta Balneologica” 2015, nr 4, s. 306-312; *Promotion of Health in the Activity of Leon Kopff*, „Human Studies. Series of Pedagogy = Людинознавчистудії. Сѣрія: Педагогіка” 2016, nr 2/34, s. 4-13; *Promocja uzdrowiska Szczawnica w polskojęzycznych czasopismach uzdrowiskowych przełomu XIX i XX wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia”: artykuł w druku. W kręgu tego obszaru badań znalazł się także artykuł dotyczący pielęgnacji zdrowia dzieci i młodzieży, a tym samym kładący nacisk na organizację zdrowego wypoczynku w postaci kolonii letnich i leczniczych pt. *Popularyzacja kolonii dziecięcych w „Przewodniku Kąpielowym” (1905-1909)*, w: *Problemy opiekuńczo-wychowawcze w polskim czasopiśmiennictwie. Przeszłość i teraźniejszość*, red. R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, Lublin 2015, s. 159-178 (współautor). W orbicie moich zainteresowań znalazła się także „Cpocka Gazetka Kąpielowa”. Analizowałam jej artykuły pod kątem problematyki patriotycznej i społecznej. Czasopismo to zawiera m.in. szereg artykułów politycznych, śmiało krytykujących antypolską politykę władz pruskich. Najczęściej poruszonym problemem była walka z wykupem ziemi, prowadzonym przez niemiecką Komisję Kolonizacyjną. Redakcja pisma nie zapominała również o informacjach z działu medycznego [*Wielkopolska i Wielkopole w perspektywy „Cpockiej Gazetki Kąpielowej” (1897–1903?)*], w: *Wielkopolska i Wielkopole w dziejach polskiej edukacji*, red. E. Głowacka-Sobiech, K. Kabacińska-Łuczak, Poznań 2017, s. 491-499]. Na granicy tego kręgu zainteresowań zdrowotnych mieści się także artykuł poruszający zagadnienie edukacji seksualnej [*Edukacja zdrowotna i seksualna na łamach „Świata Płciowego” (1905–1906)*], „Studia Edukacyjne” (współautor, tekst przyjęty do druku].

Pozostałe obszary badawcze

W ramach pozostałych obszarów badawczych znalazły się zagadnienia kształtowania kultury czytelniczej w społeczeństwie polskim pod zaborami. W czasopiśmiennictwie zamieszczano reklamy książek, były to zazwyczaj krótkie informacje, mające być wskazówką, co jest warte przeczytania i na co należy zwrócić uwagę samemu, by polecić lekturę pozostałym domownikom. Przykładem czasopisma podejmującego kwestię czytelnictwa książek był „Bluszcz” (1865–1905), któremu poświęciłam jeden z tekstów, omawiający rozwój powieści polskiej na łamach tejże gazety. Miał on na celu przybliżenie wiedzy o autorach, reklamowanych na łamach pisma, a jednocześnie wskazywał na dominację powieści historycznej. Sytuacja taka nie była przypadkowa. Miała wypełniać lukę w edukacji historycznej młodego pokolenia i wskazywać błędy, jakich się dopuszczano w przeszłości. Z kolei w okresie popowstaniowym powieść obyczajowa, zwłaszcza tzw. tendencyjna wprowadziła nowego pozytywnego bohatera, inteligenta. Upowszechniano w ten sposób przekonanie, że w wolnych chwilach człowiek powinien spędzać czas oddając się wartościowej lekturze. Na łamach analizowanego „Bluszcza” kształtowano kulturę czytania i uczono szacunku dla książki. Zwracano nawet uwagę, by język polski nie był kaleczony w wyniku złych tłumaczeń [*Powieść polska na łamach „Bluszcza” (1865–1905)*, w: *Książka biblioteka informacja. Między podziałami a wspólnotą III*, red. J. Dzieniakowska, M. Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 453-468].

Zajmując się tematyką propagowania czytelnictwa na łamach prasy zwróciłam uwagę, że czytanie dzieciom ze względu na późniejsze następstwa było zaliczane do czynników wychowawczych. Zachęcano do czytania najmłodszym dzieł, z których płynęła ważna informacja pozwalająca szerzyć wiedzę o polskości. Uważano, że literatura powinna służyć swojemu narodowi kształcąc go i wychowując (*Co czytać? Jak czytać? O książce dziecięcej w czasopiśmie kobiecych Królestwa Polskiego przełomu XIX i XX wieku*, w: *Prace Naukowo Dydaktyczne Państwowej Wyższej szkoły Zawodowej im. Stanisława Pigonia w Krośnie, Rodzina i Szkoła. Między współpracą a współzawodnictwem*, red. B. Lulek, Krosno 2012, z. 56, s. 25-57).

Mając na uwadze pojawiające się w badanej prasie propozycje lektur dla czytelników w różnym wieku, dwa spośród artykułów wykorzystałam, by zwrócić uwagę na wydawców i redaktorów katolickich czasopism adresowanych do dzieci i młodzieży na ziemiach polskich pod zaborami w latach 1864–1914. Problematykę czasopism wydawanych przez Kościół i laikat katolicki porusza artykuł zatytułowany: *Wydawcy i redaktorzy czasopism katolickich dla dzieci i młodzieży w latach 1864–1914*, w: *Oświatowe i edukacyjne aspekty działalności wydawniczej w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2016,

s. 135-152 (współautor). Z kolei publikacja *Reklama książki na łamach tygodnika społeczno-religijnego „Wiara” (1906–1909)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2014, t. 101, s. 93-109 zajmuje się inseratami związanymi z lekturą na łamach jednego z czasopism społeczno-religijnych.

Jestem współautorką trzech artykułów, mających na celu ukazanie działalności Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS: *Historia Instytutu Pedagogiki*, w: *Instytut Pedagogiki UMCS – wczoraj i dziś*, red. J. Kirenko, M. Samujło, W. Bobrowicz, Lublin 2010, s. 9-21; *Historia Wydziału Pedagogiki i Psychologii*, w: *40 lat Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, red. J. Kirenko, W. Bobrowicz, Lublin 2014, s. 13-37; *Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS. W 40-lecie Jubileuszu*, „Rocznik Pedagogiczny” 2014, t. 37, s. 327-334.

Dorobek naukowo-badawczy obejmuje łącznie 58 pozycji, w tym 4 monografie (jedna współautorska), 48 artykułów w recenzowanych publikacjach naukowych (w tym 15 współautorskich, 3 recenzje w czasopismach punktowanych, 3 prace pod redakcją, oprócz tego 3 artykuły w druku w czasopismach punktowanych) i recenzje (*Alicja Puszcza, Działalność opiekuńczo-wychowawcza zakonu Sióstr Miłosierdzia Wincentego a’ Paulo w Lublinie w XIX i XX wieku*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 551, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 28, s. 380-385; *Piotr Sławiński, Kształcenie młodzieży w Sandomierzu w latach 1815-1914*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2013, ss. 297, „Studia Edukacyjne” 2014, nr32, s. 388- 394; *Marian Surdacki, Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2016, ss. 638, „Studia Edukacyjne” 2016, nr 42, s. 535-537).

6. Udział w projektach badawczych

Brałam udział w projektach współfinansowanych z EFS: „Lepsza Szkoła-Podyplomowe Studia Kwalifikacyjne” z zakresu Teorii Pedagogicznej i Pedagogiki Opiekuńczo-Wychowawczej dla nauczycieli z terenów wiejskich województwa lubelskiego”, realizowanym od dnia 01.08. 2009 r. do dnia 31.01. 2011 przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w ramach Priorytetu IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach oraz w projekcie „Uniwersytet otwarty na jutro”, realizowanym w ramach programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013.

Od 2018 r. uczestniczę jako wykonawca w ogólnopolskim zespole badawczym, który otrzymał grant [nr projektu 01SPN 17 0020 18] w ramach konkursu ogłoszonego przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego pn. „Szlakami Polski niepodległej”. Zespół ten realizuje temat: „Edukacja, oświata i wychowanie w kształtowaniu polskiej ponowoczesności w latach 1905-

1914” pod kierownictwem dr hab. prof. UŁ Anety Bóldyrew.

7. Udział w konferencjach naukowych

Zróżnicowana problematyka badawcza prezentowana była na 39 międzynarodowych i ogólnopolskich konferencjach naukowych (pełna lista w załączniku) z zakresu pedagogiki (historii wychowania). Były to nie tylko konferencje pedagogiczne, ale również interdyscyplinarne, w których uczestniczyli historycy, historycy oświaty, prasoznawcy, bibliolodzy i lekarze. Przykładem może być XXVI Kongres Balneologiczny organizowany przez Polskie Towarzystwo Balneologii i Medycyny Fizykalnej w Szczawnicy (14-17.09.2017). Współpracowałam z Katedrą Biografistyki Pedagogicznej KUL Jana Pawła II m.in. w dniach 7-8 listopada 2014 r., uczestniczyłam w obradach II Ogólnopolskiej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej *Światopoglądowo-społeczne koncepcje wychowania i edukacji akademickiego Lublina*, prowadziłam sesję tematyczną *Drogi do Lublina*. Prowadziłam również sesję tematyczną Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. *Trzeźwi entuzjaści-szlachetni realiści. Praca organiczna wczoraj-dziś-jutro* (30 listopada 2016). Projekt konferencji realizowała Fundacja Normalna Kultura (Lublin) i organizacje wspierające.

Kontakt ze środowiskiem naukowym przyjął również formę uczestnictwa w spotkaniach naukowo-seminaryjnych. Brałam udział w seminariach naukowych z zakresu historii medycyny: Sekcja Historii Nauk Medycznych PAN. Dnia 21 października 2014 r. w ramach seminarium: *Polska prasa medyczna i archiwalia urzędowe jako źródła historyczne w badaniach nad problematyką zdrowia i choroby XIX i XX wieku*, wygłosiłam wykład na temat: *Czasopisma uzdrowiskowe na ziemiach polskich pod zaborami (1844–1914)*. 7 maja 2015 r., wzięłam udział w Seminarium Naukowym Instytutu Dziennikarstwa i Informacji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, na którym wygłosiłam tzw. wykład zaproszony pt. *Polskojęzyczne czasopisma uzdrowiskowe w XIX wieku*. 8 maja 2015 r., przeprowadziłam wykład zaproszony pt. *„Wody Mineralne” (1875) – dodatek do „Gazety Lekarskiej” dla studentów II roku II stopnia kierunku dziennikarstwo i komunikacja społeczna*.

Wchodziłam w skład komitetu organizacyjnego i byłam sekretarzem konferencji naukowej organizowanej przez Zakład Historii Wychowania i Pedagogiki Porównawczej oraz Zakład Teorii Wychowania UMCS (Lublin): *Pochylmy się nad dzieckiem. Idea i dzieło Janusza Korczaka*, 31 maja 2012 r. Pełniłam też funkcję sekretarza sekcji historycznej: *Opieka i wychowanie dzieci i młodzieży w polskim czasopiśmiennictwie – przeszłość i teraźniejszość* w ramach ogólnopolskiej konferencji naukowej organizowanej przez Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS: *Współczesne dylematy pedagogiki. Teoria i praktyka*, 19-20 listopada 2013 roku.

8. Otrzymane nagrody i wyróżnienia

Otrzymałam Medal Komisji Edukacji Narodowej za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania, nadany przez Minister Edukacji Narodowej (Warszawa 20 lipca 2018r.).

9. Działalność w towarzystwach naukowych

Uczestniczyłam w zebraniach naukowych Lubelskiego Oddziału Towarzystwa Historii Edukacji pod kierownictwem prof. dr hab. Adama Winiarza.

10. Działalność dydaktyczna i popularyzująca naukę

Byłam członkiem Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS, w roku akademickim 2009/2010, ponadto sekretarzem Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej na I rok studiów niestacjonarnych (I stopnia) kierunku: pedagogika, w roku akademickim 2012/2013. Byłam także członkiem Komisji Dydaktycznej w Instytucie Pedagogiki UMCS (2010r.). Wchodzę w skład Wydziałowego Zespołu ds. Promocji Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS oraz Uczelnianego Zespołu ds. Jakości Kształcenia. Reprezentowałam Zakład Historii Wychowania i Pedagogiki Porównawczej w czasie tzw. Drzwi Otwartych UMCS w Lublinie.

Na kierunku Pedagogika (stopień I i II) prowadziłam zajęcia dla studentów z następujących przedmiotów: historia wychowania, historia myśli pedagogicznej, pedagogika porównawcza, praktyka pedagogiczna w perspektywie historycznej, współczesne kierunki w pedagogice (wykłady, ćwiczenia); na kierunku: Pedagogika specjalna (I stopień) – zajęcia z historii wychowania (wykłady, ćwiczenia); na kierunku: Praca socjalna – zajęcia z historii pomocy społecznej (wykłady), polityki społecznej, komunikacji interpersonalnej w pracy socjalnej (wykłady, ćwiczenia). Ponadto prowadziłam zajęcia z zakresu przedmiotów fakultatywnych na kierunku: Pedagogika resocjalizacyjna (stopień II): Recepty na higieniczny styl życia – przeszłość i teraźniejszość. Na studiach podyplomowych z zakresu pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej i terapii pedagogicznej prowadziłam zajęcia z historii opieki nad dzieckiem.

Pod moim kierunkiem powstało 106 prac licencjackich (na kierunku: Pedagogika i Praca socjalna) oraz 8 magisterskich (na kierunku Pedagogika). Byłam recenzentem 20 prac magisterskich (na kierunku: Pedagogika) i 92 prac licencjackich (na kierunku: Praca socjalna).

Współpracowałam z Domem Kultury Lubelskiej Spółdzielni Mieszkaniowej LSM w Lublinie (ul. Wallenroda 4a). W ramach tejże współpracy 9 marca 2012 r., popularyzowałam wiedzę na temat zagadnień z zakresu historii wychowania, wygłosiłam dwa wykłady: *Kobieta*

jako żona, matka i gospodyni domowa w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku oraz Prasa kobieca w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. 31 maja 2012 r., brałam udział w audycji lokalnej stacji telewizyjnej, popularyzującej działalność społeczną kobiet w drugiej połowie XIX w., (omówienie książki: *Emancypantka i patriotka. Wizerunek kobiety przełomu XIX i XX wieku w czasopiśmie Królestwa Polskiego*, Lublin 2010).

Na zaproszenie nauczycieli i studentów pracujących w charakterze wolontariuszy – 18 lutego 2018 r., prowadziłam zajęcia dla młodzieży VI Liceum Ogólnokształcącego im. Hugona Kołłątaja w Lublinie na temat życia społeczno-politycznego społeczeństwa polskiego w okresie PRL-u. Wykład wygłosiłam w ramach Programu Wychowawczego – Korona Polskiego Wychowania, jakim objęta została szkoła przy współpracy Fundacji Szczęśliwe Dzieciństwo (Lublin, ul. Jezuicka 4/9). Byłam też współorganizatorką wystawy poświęconej patronce Uniwersytetu – Marii Skłodowskiej-Curie, przygotowanej z okazji 40-lecia Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS (Lublin). Wygłosiłam 25.10.2018 r. wykład okolicznościowy w Instytucie Pedagogiki UMCS pt. *Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie – przeszłość i teraźniejszość*.

11. Opieka nad doktorantami w charakterze opiekuna naukowego lub promotora pomocniczego

W 2016 r. zostałam powołana na promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Anny Karasińskiej-Świder, pisanej pod kierunkiem dr hab. Cezarego Domańskiego, prof. UMCS [*Aniela Szycówna (1869–1921) – uczona z przełomu wieków i na styku dyscyplin. Studium twórczości psychopedagogicznej*]. Rozprawa została obroniona na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS 26 stycznia 2018 r., a nadanie stopnia doktora nastąpiło 22 lutego 2018 r.

12. Staże naukowe w zagranicznych lub krajowych ośrodkach naukowych lub akademickich

Odbyłam staż naukowy w Państwowym Pedagogicznym Uniwersytecie im. Iwana Franka w Drohobyczu na Ukrainie w okresie od 7 września do 6 października 2015 r. W czasie jego trwania miałam okazję zapoznać pracowników naukowo-dydaktycznych oraz studentów tej placówki z wynikami prowadzonych przeze mnie badań naukowych. Ponadto prowadziłam zajęcia ze studentami tegoż Uniwersytetu, poznałam jego strukturę, działalność, uniwersytecką bibliotekę oraz jej czasopiśmiennicze zasoby. Prowadziłam kwerendę w Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego i Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie. Miała ona na celu pozyskanie materiałów na temat polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych w Galicji w dobie zaborów.

13. Wykonywanie recenzji dla czasopism naukowych

Przygotowałam recenzje wydawnicze artykułów w: półroczniku „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” [artykuły: *Działalność wydawnicza Związku Księży Abstynentów (1903–1914)*, 2015, T. 103; „*Przez abstynencję kapłanów do wstrzemięźliwości ludu*”. *Związek Księży Abstynentów (1902–1914)*, 2015, T. 104; *Funkcja edukacyjna biblioteki uczelnianej na przykładzie Biblioteki Politechniki Lubelskiej*, 2016, T. 106] i w czasopiśmie „Scientific Bulletin of Chełm Section of Pedagogy” (artykuły: *Praca człowieka jako kategoria aksjologiczna; Instytucjonalne formy opieki nad dziećmi do lat 3 w polskim systemie pomocy społecznej; Antyhumanistyka jako kierunek zmian. Czy potrzebny jest wykładowca nauk społecznych w szkole wyższej*; 2015, nr 1).

Renata Bechman-Grybek